

Аника Ковачевић,
асистенткиња

УДК: 342.25
DOI: 10.46793/UPSSX.247K

ПОЈАМ И ОБЛИЦИ МЕЂУНАРОДНЕ САРАДЊЕ ЈЕДИНИЦА ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ*

Резиме

Сарадња градова и општина различитих држава представља област која није у потпуности истражена и која отвара бројна питања и недоумице. За разлику од строго формалних и унапред утврђених облика сарадње између држава, односи и сарадња између локалних нивоа подразумева већу флексибилност у успостављању, развоју, динамици и формама, што омогућава грађанима локалних заједница да на приступачнији начин развијају међусобне односе, неоптерећене „високом“ политиком. Успостављање сарадње између јединице локалне самоуправе Републике Србије и јединице локалне самоуправе из друге државе представља успостављање међусобне подршке на основу узајамности и равноправности, у сфери делатности које су од обостраног интереса, предузимањем разних заједничких активности. Уставом Републике Србије прописано је да јединице локалне самоуправе сарађују са јединицама локалне самоуправе из других држава, у оквиру спољне политике Републике Србије, уз поштовање територијалног јединства и правног поретка Републике Србије. Слично подели на нивоу држава, и сарадња између градова и општина две или више земаља може се поделити на мултилатералну и билатералну сарадњу. Уз анализу најзначајнијих националних, регионалних и међународних докумената, уз пример Стратегије за међународну сарадњу града Крагујевца – првог документа ове врсте у Србији, указујемо на улогу и значај међународне сарадње као инструмента за дискусију и решавање глобалних, регионалних или локалних питања од виталног значаја за остваривање права и слобода, и задовољење основних потреба грађана.

Кључне речи: *јединице локалне самоуправе, Савет Европе, међународна сарадња, мултилатерална сарадња, билатерална сарадња, град Крагујевац.*

* Рад је резултат истраживања на пројекту Правног факултета Универзитета у Крагујевцу: „Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније”, који се финансира из средстава Факултета.

1. Увод

Међународна сарадња јединица локалне самоуправе представља изузетно значајан вид сарадње јединица локалних самоуправа који, са једне стране, омогућава даљи свеобухватни развој, надградњу, ефикасно и економично остварење надлежности јединица локалних самоуправа, али са друге стране, недовољно истражену и развијену област. За разлику од строго формалних и унапред утврђених облика сарадње између држава, односи и сарадња између локалних нивоа подразумева већу флексибилност у успостављању, развоју, динамици и формама, што омогућава грађанима локалних заједница да на хуманији и приступачнији начин развијају међусобне односе, неоптерећене „високом“ политиком.¹

Ради прецизнијег дефинисања и свеобухватне анализе међународне сарадње јединица локалне самоуправе, потребно је истаћи да она у основи представља облик међусобне сарадње и удруживања јединица локалне самоуправе. Сарадња подразумева различите облике интеракције две или више општина и других облика локалне самоуправе у вршењу њихових надлежности или пружању комуналних (јавних) услуга.²

Као скуп институције и процесе путем којих се градови укључују у односе са актерима на међународној политичкој сцени са циљем међусобног представљања себе и својих интереса, међународна сарадња јединица локалних самоуправа се може одвијати у два основна облика – кроз билатералну и мултилатералну сарадњу, уз варијет подоблика сарадње у оквиру наведених. Предмет оба облика сарадње, и мултилатералне и билатералне јесу бројне области, преваходно детерминисане надлежностима локалних самоуправа које сарађују, али могу обухватити и подручја која су ван њихове надлежности (уколико је реч о мултилатералној сарадњи у виду међународних организација или конференција које су посвећене одређеним питањима, од којих нека могу бити у надлежности других нивоа власти) – и у тим случајевима локалне самоуправе испитују и разматрају могућности за децентрализацију тих послова, односно њихово преношење на локални ниво.

Међународно право не препознаје јединице локалних самоуправа као субјекте права. Оне немају правну способност, нити независно присуство у формалним међународним институцијама. Дакле, у остваривању и заштити својих права, на међународном плану, могу деловати само посредством државе. Међутим, с обзиром на то да градови делују на међународном плану и спроводе разне дипломатске активности, уз различиту подршку државе, као и

¹ Вукмировић, А., Тирић, М., Мије, Б., Веде, Ф., *Приручник за успостављање партнерства градова и општина Републике Србије са градовима и општинама других држава*, Београд, 2020, стр. 10.

² Димитријевић, П., Вучетић, Д., Вучковић, Ј., *Систем локалне самоуправе*, Ниш, 2020, стр. 222.

да се међународна правна правила шире и на градове, који их у великој мери интернализују и примењују у својим локалним системима, може се говорити о локалним властима као врсти тзв. недржавних субјеката међународног права, односно крњих субјеката, попут мултинационалних корпорација или међувладиних организација, с тим што имају територијални карактер.

У Републици Србији међународна сарадња градова и општина, па и билатерална сарадња као вид међународне сарадње прописана је Уставом Републике Србије као и Законом о локалној самоуправи. Одлуку о успостављању сарадње, односно закључењу споразума о сарадњи, доноси скупштина јединице локалне самоуправе, уз сагласност Владе Републике Србије.

Први плански документ у области међународне сарадње јесте Стратегија за међународну сарадњу града Крагујевца, усвојена јуна 2022. године. Стратегија међународне сарадње представља документ којим град Крагујевац, на основу анализе стања, одређује основне поставке и стратешке правце успостављања и развоја мултилатералне и билатералне сарадње. Стратегија је усклађена са основним развојним трендовима града Крагујевца у области културно – историјског и индустријског наслеђа, ИТ, металске и креативне индустрије, иновација и образовања, заштите животне средине, туризма, добре привреде и спорта.

2. Појам и карактеристике међународне сарадње јединица локалне самоуправе

Под међуопштинском сарадњом подразумевају се различити облици интеракције између јединица локалне самоуправе, почев од неформалних облика сарадње до настанка удружења који имају нормативне надлежности, односно карактер полурегионалних власти.³ С обзиром на постојање њених различитих облика, одговор на ово питање не може бити једнозначан. Ту су на првом месту они облици међуопштинске сарадње у које су укључене искључиво општине, али, исто тако, опсег удруживања може бити и шири, па сарадња општина може обухватати и друга правна лица јавног права нпр. више нивое власти, односно њихове подручне јединице, специјализоване владине агенције, па и правна лица приватног права – различите фондациије, установе и предузећа.

Она има две битне карактеристике. То су везе (економске, друштвене, културне) „између јединица локалне самоуправе које имају заједнички интерес, циљ, обавезу и у одређеној мери је институционализована“.⁴ Друго, у основи сарадње стоји сагласност воља или добровољност.

³ Голић, Д., *Међуопштинска сарадња као облик децентрализованог вршења јавних послова*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Нишу, 2013, стр. 15.

⁴ Исто, стр. 24.

Основни циљ међусобне сарадње локалне самоуправе је омогућити остварење и побољшати квалитет, економичност и ефикасност услуга које пружају. Међуопштинска сарадња чува локалну аутономију, јача одговорност локалне самоуправе, подстиче децентрализацију и обезбеђује територијалну реформу, која се спроводи „одоздо“ – према потребама грађана.⁵ Међуопштински споразуми могу се разврстати према подручјима на: споразуме у области комуналних услуга (управљање чврстим отпадом, прикупљање и одлагање отпада; изградња и обнова, односно преправка путева), споразуме у области сектора социјалне заштите, пре свега у области посебне заштите одређених категорија лица, споразуме у области унапређења функционисања општинских управа и у другим областима.⁶

Међуопштинска сарадња се одвија у различитим облицима, тако да разликујемо различите врсте и моделе локалне сарадње. Поред краткорочних односа сарадње (размена искуства, заједничког финансирања инвестиција и др.), најчешће се има у виду успостављање и дугорочних инвестиционих партнерстава. То подразумева да јединице локалне самоуправе могу удруживати финансијска и техничка средства и људске ресурсе и образовати заједничке органе, предузећа, установе и друге организације и службе, ради остваривања заједничких циљева, планова и програма развоја, као и других потреба од заједничког интереса.⁷ Чак би се свака од изворних надлежности јединица локалне самоуправе могла обављати заједнички, уз институционалну сарадњу (нпр. оснивањем заједничких међуопштинских културних центара, индустријских зона и паркова, итд.). Међуопштинска сарадња подразумева и успостављање посебних односа са државом, као и њену активну улогу, поготову када је она дугорочна.

Циљ међуопштинског повезивања јесте ефикасније и економичније задовољавање локалних потреба, реализација интереса који се најчешће не могу остварити појединачно, те обављање управних служби где општине интеграцијом најпотпуније испуњавају централно прописане стандарде.⁸ Искуства држава у којима постоји развијена међуопштинска сарадња указују на постојање различитих модалитета. Различити облици удруживања и сарадње уопште захтевају различит третман, али и пружају различите могућности. Посебно су карактеристични случајеви повезивања општина које припадају различитим вишим територијалним јединицама, нпр. код другостепене локалне самоуправе, у федералним и регионалним државама, али и повезивања

⁵ Димитријевић, П., Вучетић, Д., Вучковић, Ј., *нав. дело*, стр. 222.

⁶ *Исто*, стр. 222., 223.

⁷ Закон о локалној самоуправи Републике Србије, Сл. гласник РС, бр. 129/2007, 83/2014 - др. закон, 101/2016 - др. закон, 47/2018 и 111/2021 - др. закон, чл. 13.

⁸ Блажић, Ђ., Миловановић, Д., Димитријевић, П., Јовичић, Б., *Локална самоуправа: реформа локалне самоуправе у Црној Гори*, Подгорица, 2003, стр. 185.

јединица различитих држава, где се отвара и питање граница слободе удруживања.⁹

Међународно право не препознаје јединице локалних самоуправа као субјекте права, оне немају правну личност на међународном плану (као што наводи Крећа М. „термине „субјект међународног права“ и „међународна личност“ први је изгледа употребио Лајбниц у свом делу „*Codes juris gentium diplomaticus*“ из 1693. године“)¹⁰, немају правну способност, нити независно присуство у формалним међународним институцијама, третирају се само као огранак државе, те је њихов правни положај у међународној политици у најмању руку двосмислен. Слично као појединци или физичка лица, у међународном праву, у остваривању и заштити својих права, могу деловати само посредством државе. Међутим, потребно је истаћи да се правне норме националних правних поредака које делују на „дипломатске“ активности јединица локалне самоуправе, разликују. Поједине земље регулишу ово питање тако да се оставља велики простор аутономије за учешће у међународним политичким активностима, док у неким земљама национално право делује као ограничавајући фактор за локалне самоуправе у њиховим тежњама.¹¹ Такође, с обзиром на то да градови делују на међународном плану и спроводе разне дипломатске активности, уз различиту помоћ државе, као и да се међународна правна правила шире и односе на градове, уз постојање разних асоцијација локалних власти које делују на међународном плану¹², и уз и потписивање различитих споразума на бази националног или међународног права, може се говорити о локалним властима као врсти тзв. недржавних субјеката међународног права, односно крњих субјеката, попут мултинационалних корпорација или међувладиних организација, с тим што имају територијални карактер.¹³

Када се говори о правном основу за деловање јединица локалних самоуправа у овој области, не треба испустити из вида ни чл. 10. Европске повеље о локалној самоуправи,¹⁴ као првог међународног документа у области локалне самоуправе којим се гарантује слобода сарадње између локалних власти преко и изван националних граница, што обавезује државе потписнице (које су ратификовале овај члан) да ово питање на исти начин регулишу и у својим националним правним системима. Конгрес локалних и регионалних

⁹ Исто.

¹⁰ Крећа, М., *Међународно јавно право – 9. издање*, Београд, 2017, стр. 120.

¹¹ Вукмировић, А. и др., *нав. дело*, стр. 11,12.

¹² Van der Pluijm, R., *City Diplomacy: The Expanding Role of Cities in International Politics*, The Hague, Netherlands Institute of International Relations Clingendael, Clingendael Diplomacy Papers, No. 10/2007, стр. 14.

¹³ Исто, стр. 7.

¹⁴ European Charter of Local Self-Government, <https://rm.coe.int/european-charter-for-local-self-government-english-version-pdf-a6-59-p/16807198a3>, art. 10, датум приступа: 25.08.2022.

власти је такође усвојио Резолуцију о дипломатији градова (*Resolution 251, 2008*)¹⁵, којом се указује на растући значај градова као политичких актера на међународној сцени, нарочито у погледу изградње мира, и која подстиче градове да се укључе у ове активности, сарађују у оквиру мрежа, планирају их, евалуирају и развијају инструменте за мониторинг, учествују у развоју међународне структуре која ће фацилиитирати и развијати дипломатију градова и наглашава важну улогу националних асоцијација и самог Конгреса у овом процесу. Препорука 234 /2008 Конгреса дефинише појам „дипломатија градова” и позива представнике држава да подрже дипломатију градова „у оквиру општег оквира њихових спољних политика”.

Међутим, када се говори о легитимитету деловања локалних самоуправа ван државних граница, он произилази, пре свега, из њихове „одговорности да заштите” међународно призната основна права оних који живе на њиховој територији¹⁶, и из њихове увећане партиципације у глобалној агенди људског развоја и људске безбедности (што извире из људског права на мир, како је дефинисано чл. 28. Универзалне декларације о људским правима).¹⁷ Градови и општине као најближи грађанима на овај начин постају гаранتي међународног права људских права. Затим, легитимитет градова и општина у деловању у међународној политици извире из „права на град” грађана. То је право да се врше сва права препозната важећим међународним нормама и да се оснује универзално грађанство. Међународно право укључује и право на социјални и међународни поредак у којем се права и слободе постављени Универзалном декларацијом могу у потпуности вршити. То је право на позитиван мир, како унутар града, тако и међународни мир. Град има легитимитет да делује на изградњи мира почев од локалног нивоа, ширећи деловање како би се укључила међународна сфера и солидарност са осталим локалним самоуправама света.¹⁸

Државе могу да својом политиком да подрже суделовање градова и општина на међународном плану и да употребе право и политике како би поставиле границе градске/општинске „дипломатије”.¹⁹ Пракса је различита. Неке државе остављају да градови и општине развијају своје деловање на међународном плану, које финансирају из сопственог буџета и које не мора бити у складу са националном политиком (Француска, Италија), друге земље условљавају учешће локалних самоуправа у међународним односима само ако

¹⁵ Вид. The Congress of local and regional Authorities, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168071a5eb> датум приступа: 25.08.2022.

¹⁶ Sizoo A. et all., *City Diplomacy: the Role of local governments in conflict prevention, peacebuilding, post-conflict reconstruction*, VNG International, June 2008 the Hague, стр. 28.

¹⁷ United Nations Charter, Chapter V: The Security Council, art. 28, <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-5>, датум приступа: 25.08.2022.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Sizoo A. et all., *нав. дело*, стр. 15.

је оно финансирано из централног буџета и уз одређене услове (Шведска), а неке земље, попут Канаде, Холандије и Србије, дозвољавају учешће истих у међународним односима, али захтевају да буде у складу са националном политиком.

У Републици Србији међународна сарадња градова и општина, па и билатерална сарадња као вид међународне сарадње прописана је Уставом Републике Србије²⁰ као и Законом о локалној самоуправи.²¹ Чланом 181. Устава је прописано да јединице локалне самоуправе (градови и општине) сарађују са јединицама локалних самоуправа других држава, у оквиру спољне политике Републике Србије, уз поштовање територијалног јединства и правног поретка Републике Србије. Такође, чл. 13. је прописано да јединице локалне самоуправе (градови и општине) могу сарађивати са јединицама локалне самоуправе других држава, у оквиру утврђене политике Републике Србије, уз поштовање територијалног јединства и правног поретка Републике Србије, у складу са Уставом и законом. Одлуку о успостављању сарадње, односно закључењу споразума о сарадњи, доноси скупштина јединице локалне самоуправе, уз сагласност Владе Републике Србије.

Крагујевац једина јединица локалне самоуправе у Републици Србији која има закључену Стратегију о међународној сарадњи, као иницијални и релевантни документ значајан за свеукупан развој Крагујевца, као и за даљу надградњу и развој међународне сарадње јединица локалне самоуправе наше земље. Стратегија међународне сарадње Града Крагујевца 2022–2027 је усвојена на седници Скупштине Града Крагујевца, 24. јуна 2022. године.²² Стратегија је развијена у складу са релевантним законским оквиром, дефинисаним Законом о планском систему Републике Србије и пратећим уредбама. У складу са Законом о локалној самоуправи, локалне самоуправе планирају, уређују и управљају јавним пословима који су у њиховој надлежности и од интереса за локално становништво. Закон о планском систему Републике Србије²³ усвојен је 2018. године и детаљно уређује обавезу органа локалне власти (и свих осталих учесника у планском систему) да планирају јавне послове у својој надлежности.

Крагујевац има богато културно-историјско и индустријско наслеђе, које не само да треба чувати, већ има и огроман потенцијал за развој креативних индустрија и развој града уопште. Као некадашња престоница у којој су основане прве образовне установе, установе културе и индустријски комплекси

²⁰ Устав Републике Србије, Сл. гласник РС, бр. 98/2006, 115/2021.

²¹ Закон о локалној самоуправи Републике Србије, Сл. гласник РС, бр. 129/07, 83/14, 101/16, 47/18 и 111/21.

²² Град Крагујевац, званична интернет страница, <https://www.kragujevac.rs/18-redovna-sednica-skupstine-grada-kragujevca/>, Стална конференција градова и општина <http://www.skgo.org/vesti/detaljno/2978/usvojena-strategija-za-medjunarodnu-saradnju-grada-kragujevca>, датум посете 10.09.2022.

²³ Закон о планском систему Републике Србије, Сл. гласник РС, бр. 30/2018.

по узору на европске архитектонске највише стандарде, град се суочава са изазовима очувања објеката културе и валоризације културног наслеђа. Један од приоритетних циљева Плана развоја Града Крагујевца за период 2021–2031. се састоји у стварању препознатљивог културног идентитет града. Као приоритетни циљеви, у стратегији се наводе: ИТ, металска и креативне индустрије, иновације, образовање, истраживање и развој, животна средина, одрживи развој и пољопривреда, туризам, добра управа и спорт.

Стратегија ће се реализовати кроз процес планирања, израде, доношења и спровођења докумената јавних политика, осталих планских докумената, и то: годишњих акционих планова, средњорочних планова и финансијских планова локалне самоуправе и прописа који се доносе у складу са Законом и Статутом локалне самоуправе. Првенствено, Стратегија ће бити операционализована кроз израду и доношење годишњег акционог плана имплементације стратегије. Годишњи акциони план доноси Координационо тело и стара се о његовој имплементацији, преко Координатора. Поред годишњег акционог плана, препорука је да се мере из Стратегије предвиђају средњорочним плановима, у вези са чим ће се Град руководити правилима прописаним Законом о планском систему и Уредбом о методологији за израду средњорочних планова и обрасцима садржаним у овој уредби.²⁴

3. Облици међународне сарадње

Локалне самоуправе препознају улогу међународне сарадње као инструмента за дискусију и решавање питања од заједничког интереса: глобалних (попут климатских промена), регионалних (попут питања загађености међународних река) или локалних (као што је решавање ванредних ситуација са једне и друге стране границе). Сарадња између градова и општина две или више земаља може се поделити на мултилатералну и билатералну сарадњу.²⁵

Поред наведене поделе, различите организације које се баве локалном и регионалном управом, утврђују различите дефиниције сарадње. Мишљењем Конгреса локалних и регионалних власти Савета Европе²⁶ се указује на два облика сарадње локалних власти које Савет Европе дефинише: прекограничну и интертериторијалну сарадњу. Прекогранична сарадња (енгл. *transfrontier or cross-border co-operation*) јесте сарадња између територијалних заједница или власти на подручју које пролази преко заједничке границе. Тиче се пограничних подручја између земаља. Интертериторијална сарадња (енгл.

²⁴ Уредба о методологији за израду средњорочних планова, Сл. гласник РС, бр. 8/ 2019.

²⁵ Вукмировић, А. и др., *нав. дело*, стр. 25.

²⁶ Opinion 24 /2004 on the draft outlook report of the Committee of the Regions on „A new legal instrument for cross-border cooperation, усвојено од стране Сталног комитета Конгреса, 27. маја 2004. године. Види: Result details (coe.int)

interterritorial cooperation), с друге стране, значи односе између несуседских територијалних заједница или власти у различитим земљама." Европска оквирна конвенција о прекограничној сарадњи између територијалних заједница или власти²⁷ и њени протоколи (Додатни протокол из 1995. године²⁸, Протокол бр. 2 из 1998. године²⁹ и Протокол бр. 3 из 2009. године³⁰), задржавају појмове прекогранична сарадња и интертериторијална сарадња за спољне односе између локалних или регионалних власти који не спадају у делокруг међународног права и не подлежу директно његовим правилима. Иако државе могу закључити споразуме који се тичу видова прекограничне сарадње између њихових територијалних власти, Оквирна конвенција предвиђа „аранжмане” закључене између самих локалних власти.³¹ Стога ови аранжмани нису предмет међународног јавног права. Ако постоје споразуми између држава, они утврђују услове сарадње и облике који она може попримити, али не чине је питањем јавног права

3.1. Мултилатерална сарадња

Мултилатерална сарадња градова и општина, као облик међународне сарадње подразумева низ активности и односа између три и више градова и општина из три или више земаља, удружених у неку међународну, европску или регионалну организацију ради креирања одређене политике и/или циљева или низ активности и односа који се одвијају у току одређене међународне (европске, регионалне) конференције или самита односно кроз примену норми међународног права.³²

Основни елементи појма мултилатералне сарадње су следећи: 1) учешће у раду међународних, европских, регионалних организација, мрежа,

²⁷ Основни циљ доношења наведене Конвенције (као и њених протокола) јесте унапређење и промовисање сарадње између држава које су чланице Савета Европе, односно територијалних заједница или граничних власти.

²⁸ Дао је право регионалним и локалним јединицама да могу да закључују споразуме о прекограничној сарадњи са територијалним заједницама и властима других држава, у складу са националним правом.

²⁹ Омогућио је закључивање споразума о сарадњи држава које се међусобно не граниче. Њиме је такође зајемчено право територијалних јединица или власти да се укључе у јавне расправе, трибине и слично и да, на тај начин, припреме међутериторијалне споразуме о сарадњи.

³⁰ Израда најважнијих одредаба посвећених успостављању и функционисању тела за прекограничну и међурегионалну сарадњу, била је основни циљ. Одредбе морају да буду усклађене са законодавством Европске уније, јер се појавила велика потреба за стварањем одговарајућег правног инструмента који би могао да буде примењен у прекограничној сарадњи европских држава.

³¹ Вукмировић, А., и др., *нав. дело*, стр. 26.

³² *Исто*, стр. 27., 28.

асоцијација локалних и регионалних власти, међувладиних организација или међународних конференција или самита 2) чини је велики број актера/чланова локалног и регионалног нивоа, не нужно представника власти 3) одвија се ради креирања политика и постизања циљева организације као обавеза која проистиче из чланства у организацији или креирања политичког става односно постизања циљева конференције 4) може бити регулисана мултилатералним међународним споразумима које склапају државе са другим државама или међународним организацијама (нпр. међународни споразуми Републике Србије са две или више држава, као и споразуми са међународним, европским и регионалним организацијама) или , споразумима или одлукама о приступању националне асоцијације локалних власти одређеној организацији (нпр. учлањење СКГО у Савет европских општина и региона), као и одређеним необавезујућим документима попут декларација, или је реч о примени норми међународног права.

Мултилатерална сарадња јединица локалне самоуправе може имати различите облике и садашњи развој међународног права. Овај вид сарадње даје добар основ и могућности које легитимизују улогу локалних самоуправа у међународним односима. На овом месту је потребно направити разлику између облика мултилатералне сарадње: 1) Формално представљање и учешће у раду међународних и регионалних међувладиних организација и институција; 2) Учешће у раду формалних и неформалних мрежа и невладиних организација и асоцијација; 3) Представљање самоуправа на конференцијама и самитима.³³

Градови и општине могу међусобно да сарађују и кроз одређене правне и институционалне процесе, као што је учешће у мултилатералним споразумима Често се мултилатерални споразуми (па чак и билатерални) заснивају на уношењу идеја, норми и принципа међународног права. Пример оваквог споразума је Пакт градова и региона за заустављање сексуалног насиља над децом, који је отворен за потписивање од стране Конгреса локалних и регионалних власти ради примене Ланзарот конвенције (енгл. *Convention on Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse*) Савета Европе.³⁴ Ова конвенција је правни инструмент Савета Европе, ступила је на снагу 2010. године и као циљ има спречавање сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања деце, заштиту деце жртава сексуалних деликата и кривично гоњење починилаца. У склопу свог доприноса кампањи Савета Европе „ЈЕДНО од ПЕТ” за заустављање сексуалног насиља над децом, Конгрес локалних и регионалних власти Савета Европе осмислио је Пакт градова и региона за заустављање сексуалног насиља над децом и апелује на локалне и регионалне власти, изабране представнике, као и на националне асоцијације локалних и регионалних власти и друге организације да му се

³³ Sizoo, A. *et all*, *нав. дело*, стр. 12.

³⁴ Вид. *Concil of Europe*, <https://www.coe.int/en/web/children/lanzarote-convention>, датум приступа: 25. 08.2022.

масовно придруже. Република Србија је ратификовала Ланзарот конвенцију, а градови и општине (Ниш, Крагујевац, Београд, Пирот, Сурдулица) потписали су Пакт заснован на овој конвенцији, као акту међународног права.³⁵

У неким државама, градови (ређе општине) могу да примењују међународне норме, иако држава није део ових уговора. Пример је Конвенција за уклањање свих облика дискриминације над женама³⁶, коју су САД одбиле да ратификују, али су градови Лос Анђелес и Сан Франциско изабрали директну примену у оквиру њихове градске надлежности. Лос Анђелес је, 1998. године, у потпуности укључио текст у свој локални акт „Локална примена Конвенције”. Такође, 1066 градоначелника је да се приступило Споразуму о заштити климе америчке конференције градоначелника³⁶, обећавајући да ће смањити емисију угљеника у својим градовима испод нивоа из 1990, у складу са Протоколом из Кјота.³⁷ Иако САД, нити савезна држава у тренутку усвајања Кјото протокола њега нису ратификовале, градоначелник Сијетла, Грег Никел, у фебруару 2005. године, на дан ступања на снагу Кјото протокола, славно је најавио да ће применити, за владу Сијетла необавезујући, захтев из Протокола који се односи на смањење емисије гасова са ефектом стаклене баште до 7 процената испод нивоа из периода од 1990. до 2012. Ови градови преузимају одговорност, сами доносе одлуке и настављају самостално да примењују међународно право, развијајући нове облике међународне сарадње на локалном нивоу.

3.2. Билатерална сарадња

Билатерална сарадња градова и општина подразумева активности и односе између две општине или града из две земље или општине/града из једне земље и других правних лица из друге земље, који се реализују у сврху решавања сличних проблема, постизања заједничких циљева, размене искустава и

³⁵ Вид. *Превенција и заштита деце од сексуалног злостављања и сексуалног искоришћавања*, Изабране препоруке, мишљења и иницијативе Заштитника грађана са Конвенцијом Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања https://www.pravdeteta.com/attachments/394_publicacija%20Lanzarot%20pdf.pdf, датум приступа: 27. 08.2022.

³⁶ Закон о ратификацији конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена, Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори, бр. 11/81, https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_ratifikaciji_konvencije_o_eliminisanju_svih_oblika_diskriminacije_zena.html, датум приступа: 25. 08.2022.

³⁷ Кјото протокол усвојен је у Кјоту, у Јапану, у децембру 1997. са циљем да помогне у спровођењу Конвенције. Протокол обавештава индустријализоване земље да стабилизују емисије гасова са ефектом стаклених баште на основу начела из Конвенције. Србија је ратификовала Протокол у јануару 2008. године. Вид. <https://www.klimatskepromene.rs/obaveze-prema-un/kjoto-protokol/> и https://unfccc.int/kyoto_protocol, датум приступ : 28.08.2022.

експерата.³⁸ Основни елементи у вези са билатералном сарадњом су следећи: везе и односи између градова и општина из две земље или градова и општина из једне земље и других иностраних правних лица са локалног и регионалног нивоа (НВО, образовне установе, установе културе, месне заједнице итд.); ради изналажења заједничких локалних развојних циљева и решавања сличних проблема на локалном нивоу кроз размену знања, искустава, информација, консултација, експерата, израду публикација, студија, истраживања итд.; регулисана је националним правним оквиром, у оквиру којег је најзначајнији Закон о локалној самоуправи.

Овде је потребно истаћи разлику између билатералне сарадње и дипломатије градова. Билатерална сарадња се не може свести само на дипломатију градова. Њено поимање је много шире и обухвата и односе са различитим актерима, недржавним, државним, али и комерцијалним субјектима. Зато се градска дипломатија, мада је нови појам, заправо види као облик билатералне сарадње. Постоје различите дефиниције дипломатије градова³⁹ –које се односе на општинску дипломатију, дипломатију грађана, дипломатију градова.⁴⁰ Дефиниција *UCLG*-а је заправо дата Хашком агендом о дипломатији градова⁴¹ и она посматра градску дипломатију у контексту изградње мира. Агенда наводи да је градска дипломатија „средство локалних самоуправа и њихових⁴² удружења за промовисање социјалне кохезије, превенцију конфликта, решавање конфликта и постконфликтну обнову са циљем стварања стабилне средине у којој грађани могу да живе заједно у миру”. За њу је градска дипломатија одржива и ефикасна алтернатива спречавању насилних сукоба и довела је до тога да *UCLG* утврди улогу коју локалне власти могу играти у учвршћивању мира као приоритет за организацију. Такође је успостављен Политички савет „Прилике за све, култура и градска дипломатија: кључеви одрживог развоја и мира”, који је у недавном брифингу навео да су „сарадња између градова и међународна солидарност општина кључни су за изградњу просперитетнијег света.⁴³

³⁸ Van der Pluijm R., Melissen J., *City Diplomacy: The Expanding Role of Cities in International Politics*, Netherland Institute of International Relations, Clingendael, 2007, стр. 5.

³⁹ Sizoo, A. *et all*, *нав. дело*, стр. 10.

⁴⁰ Центар за иновативну дипломатију, који је 1982. године основао Михаел Шуман, промовише, и глобални мир путем директне градске и грађанске партиципације у међународним односима.

⁴¹ Усвојена на Првој светској конференцији о градској дипломатији, улози локалних самоуправа у превенцији сукоба, изградњи мира и постконфликтној реконструкцији, коју је организовао *UCLG* у Харгу, у јуну 2008, <https://www.uclg.org/sites/default/files/political/opportunitiesforall-policy-council-en.pdf>, датум приступа 29.08.2022.

⁴² *City to City Cooperation Toolkit*, Council of Europe, 2015, <https://rm.coe.int/c2c-city-to-city-cooperation/1680747067>, датум приступа 29.08.2022.

⁴³ Види: https://www.uclg.org/sites/default/files/political/eng_opportunities_for_all.pdf, датум приступа 03.09.2022.

Постоје различите врсте и начини билатералне сарадње. Најпре издвајамо *братимљење*. У теорији и пракси се користе различити изрази за ову врсту билатералне сарадње - братимљење, сестрински градови, градови побратими итд. Дефиниција Савета европских општина и региона, иако се своди на братимљење у Европи, даје универзалне елементе братимљења: Пријатељски односи између грађана, Инструмент за мир и стабилност у Европској унији и шире, Размена искустава. Градови и општине у Србији настављају традиционално братимљење које се развило у оквирима Југославије. Развој братимљења је тада пратио развој у Европи, али, с обзиром на специфичан положај СФРЈ у блоковској подели света (лидер покрета несврстаних), општине и градови су се братимили са општинама и градовима из земаља оба блока и покрета несврстаних.⁴⁴ У том периоду се братимљење реализовало на нивоу градских/општинских власти, у виду узајамних посета, размене ученика, културних садржаја, а кроз пројектну сарадњу ретко. Братимљење се сматрало обликом међународне сарадње у којој учествују искључиво општинска власт или поједина удружења (културна, спортска и сл.). Грађани обично нису ни били упућени у упознавање, размену информација и знања, приближавање грађана, реализовање конкретних акција и пројеката. Данас ЈЛС у Србији остварују све више контаката са ЈЛС из других држава, а такође оживљавају стара партнерства из доба бивше Југославије. Од 2000. године долази до таласа нових партнерстава и са ЈЛС из држава бивше Југославије, суседних држава, али и са државама чланицама ЕУ.

Прекогранична сарадња се односи на успостављање билатералних или трилатералних односа између ЈЛС и других локалних актера из пограничних региона две или више држава. Ово је један од најнепосреднијих облика сарадње и усмерен је на развој пријатељских добросуседских односа. Остварује се кроз фондове и програме ЕУ и друге облике, попут еврорегиона. Програми прекограничне сарадње су инструмент Европске уније за пружање подршке сарадњи институција у пограничним областима суседних држава. Република Србија је први пут укључена 2004. године и до тада је спроведено око 800 пројеката. Република Србија учествује у 7 програма – са Мађарском, Румунијом, Бугарском, Црном Гором, Босном и Херцеговином, Хрватском и Северном Македонијом. Врсте пројеката које се спровode су мали инфраструктурни пројекти, пројекти за економску сарадњу, заштиту животне средине, туризам, културу, пољопривреду, образовање, истраживање и развој, запошљавање, институционалну сарадња.

Термин *децентрализована сарадња* (први пут употребљен у Конвенцији ЕУ Ломе из 1990. године⁴⁵) означава билатералну сарадњу две државе која се спроводи децентрализовано, на регионалном или локалном нивоу. Посебно је

⁴⁴ Вид. Вукмировић, А. и др., *нав. дело*, стр. 45.

⁴⁵ The Council of European Municipalities and Regions (CEMR), <https://www.ccre.org>, датум приступа: 02. 09.2022.

практикују јединице локалне самоуправе Француске, где је овај термин и настао. За разлику од братимљења, она означава сарадњу на конкретним активностима од заједничког интереса. Обухвата шири спектар развојних активности које спровode „недржавни актери” и локалне институције и добровољна удружења свих врста. Децентрализоване политике сарадње заснивају се на принципу партнерства и заједничког рада између јавних власти, невладиних организација и организација са седиштем у заједници, задруга, приватног сектора и неформалног сектора.⁴⁶ Дефиниција Европске комисије наведена у Комуникацији „Локалне власти: актери развоја”⁴⁷ утврђује да је децентрализована сарадња „развојна сарадња локалних власти из Европе и њихових колега из партнерских земаља”. ЕУ даје на значају децентрализованој сарадњи кроз помоћ локалним и регионалним владама за јачање капацитета и услуга у партнерским органима. Европска комисија је идентификовала локалне власти као кључне актере за остваривање демократизације, људских права, доброг управљања и инклузивног и одрживог раста.⁴⁸

4. Значај и тематске области за развој и унапређење међународне сарадње јединица локалне самоуправе

Предмет оба облика сарадње, и мултилатералне и билатералне, јесу одређени тематски аспекти. Ови аспекти су одређени превасходно надлежностима локалних самоуправа које сарађују, али могу обухватити и подручја која су ван њихове надлежности (уколико је реч о мултилатералној сарадњи у виду међународних организација или конференција које су посвећене одређеним питањима, од којих нека могу бити у надлежности других нивоа власти) – и у тим случајевима локалне самоуправе испитују и разматрају могућности за децентрализацију тих послова, односно њихово преношење на локални ниво. Ако је реч о билатералној сарадњи, фокусираност на једну или више секторских тема (финансије, животна средина, водоснабдевање, управљање чврстим отпадом, транспорт, становање, јавно здравство, економски развој, образовање), било да се њима бави кроз пројекте или кроз дугорочну сарадњу, олакшава сарадњу зато што су оба партнера углавном организована на сличне начине и усредсређена на генерално упоредиве општинске задатке.

⁴⁶ Исто.

⁴⁷ Communication from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee and Committee of the Regions “Local authorities: Actors for Development”, Brussels, 8.10.2008, стр. 3

⁴⁸ The European Commission’s Communication on “Empowering Local Authorities in partner countries for enhanced governance and more effective development outcomes”, Brussels, 15.5.2013. https://international-partnerships.ec.europa.eu/index_en, датум приступа: 03.09.2022.

Навешћемо само неколико најважнијих тема сарадње, у складу са Приручником за сарадњу градова Савета Европе⁴⁹:

1) *Безбедност* – Ова тема је заправо друга страна теме изградње и очувања мира, што је био првобитни мотив за настанак међународне сарадње градова и општина. Наиме, према УН, право на мир је како људско право, тако и право народа. Дипломатија подразумева пажљиво управљање односима на међународном плану. Легитимитет градске дипломатије потиче управо од тога што грађани локалне заједнице имају право на мир и право да њихово право буде заштићено, између осталог и од стране њихове локалне самоуправе, тако што ће она предузети све радње потребне за очување и унапређење безбедности, превенцију и решавање конфликта. Како би то постигли, градови и општине се окрећу међусобној сарадњи, преношењу искустава, јер осећају одговорност. Самоуправе се могу укључити у питања конфликта и мира на разне начине: – на мултилатералном нивоу (лобирање – скретање пажње на конфликт и креирање политике поштовања људских и мањинских права, владавине права и изградње мира, учешћем у раду организација и конференција и њихових мисија), – у конфликтним зонама (могу бити део мировних снага – јединица за цивилне операције, прелазне администрације и хуманитарних организација и мониторинг мисија за људска права или изборе, део дијалога у својству посредника, могу учествовати у спровођењу кампања, пружању помоћи у храни, роби, новцу, техничке подршке, посета затвореницима), – кроз пројекте (подршка учешћу грађана, обуке, јачање социјалне кохезије, изградња поверења).

2) *Развојна помоћ* се може окарактерисати у две категорије: – хуманитарна – пружа се онда када криза траје дуже време и обухвата међународне кредите, грантове у готовом новцу, изградњу инфраструктуре, хитна помоћ – када градови пружају хитну подршку на лицу места кроз донације, опрему итд.⁵⁰ Пружање помоћи може бити директно – преко представника и делегација градова, или индиректно – путем подршке организацијама које раде на лицу места и администрирају међународне контакте у име градских управа.

3) *Економја* – Ова област све чешће постаје предмет интересовања и сарадње. Састоји су у активностима сарадње које подразумевају промоцију економског живота и економског развоја на локалном нивоу. Те активности могу се поделити у две категорије: – Економске активности с циљем привлачења ресурса (туриста, предузећа, организација, догађаја) – интересовање за ове активности је све веће, нарочито ако се има у виду да су локалне заједнице мотори локалног економског развоја. Градови и општине све чешће оснивају канцеларије које се баве локалним економским развојем, привлачењем инвестиција и промоцијом економског потенцијала своје

⁴⁹ City to City Cooperation Toolkit, Council of Europe, 2015, <http://rm.coe.int/c2c-city-to-city-cooperation/1680747067>, датум приступа: 05.09.2022.

⁵⁰ Вукмировић, А. и др., *нав. дело*, стр. 48.

средине. Облик који преузима примат у оквиру међународне сарадње је брендирање града „који примењује принципе маркетинга на град који се сматра брендом који се продаје на тржишту”. – Дипломатске економске активности се састоје од извоза услуга извршности (и знања) или склапања споразума о партнерству са другим градовима са којима дати градови деле пословне секторе (нпр. споразуми између лучких градова, туристичких дестинација итд.). Иако се градови баве овом врстом активности углавном ради економске добити, разменом најбољих пракси градови имају и добитак у погледу људског капитала са мултипликационим ефектом на друге секторе градског управљања (тј. брендирање града и градски маркетинг).⁵¹

4) *Култура и спорт* – Ово је, поред изградње мира, једна од првих области сарадње између локалних нивоа, а реализује се нарочито путем братимљења градова и општина. Ипак, иако је култура изузетно важан сегмент развоја локалног нивоа и на најбољи и најједноставнији начин промовише међународну сарадњу, још увек постоји велики простор за ширење културе као теме. Облици сарадње у култури су следећи: културна размена између градова; прекогранични културни и спортски догађаји; прекогранична културна и спортска такмичења; израда смерница о томе како промовисати културни развој; изградња заједничких прекограничних културних центара.

5) *Животна средина, климатске промене и управљање ризицима* – Заштита животне средине и климатске промене су тема која је неизбежна на агенди сарадње локалних самоуправа. На овом примеру може се видети постојање глобалних проблема који се рефлектују на локални ниво и локалне политике, које настоје да их реше или ублаже, нарочито кроз размену искустава и сарадњу. Локализација циљева одрживог развоја је један од процеса који се може спроводити у сарадњи са другим самоуправама и где су неопходна искуства других локалних самоуправа. Превенција ризика и управљање ризиком су, такође услед постојања заједничких проблема, плодно тле за сарадњу, нарочито у пограничним подручјима. Поплаве, пожари и остале елементарне непогоде је могуће решити само кроз сарадњу општина у истом региону, иако је он подељен државном границом. Ризици везани за здравствене кризе, нарочито за заразне болести (као што су птичји грип, свињска куга, COVID-19), а чије управљање подразумева низ мера на локалном нивоу, јесу тема која је све више актуелна у области међународне сарадње на локалном нивоу. Облици сарадње могу бити следећи: – обуке запослених у једној локалној самоуправи; студијске посете; прекогранични пројекти; изградња заједничке инфраструктуре итд.

6) *Урбани развој, мобилност, саобраћај, дигитална транзиција* – Сведоци смо непрекидне урбанизације и повећања броја становника у градовима. Животна средина, као и социјална и економска одрживост морају бити у кораку са овом брзом експанзијом, која стално смањује ресурсе градова. Земље

⁵¹ Исто, стр. 48, 49.

широм света деле заједнички интерес за промоцију хуманог и еколошки прихватљивог модела урбаног развоја који пружа чисте, са ресурсима ефикасне, социјално поштене, паметне градове. Локалне самоуправе се боре да задовоље већу потражњу за услугама у областима као што су енергетика, вода, здравље и транспорт, подстакнуте повећањем броја становника. Концепт „паметан град”⁵² се и развио као оквир за развој, примену и промоцију пракси одрживог развоја који указује на проблеме урбанизације. Међународна сарадња локалних заједница у овој области допринеће заједничком решавању проблема и преносу праксе у погледу нпр.⁵³ побољшања дистрибуције енергије, поједностављења сакупљања смећа, смањења гужви у саобраћају, па чак и побољшања квалитета ваздуха уз помоћ интернета ствари (*IoT*-а)

5. Закључак

Стварање неопходних услова за функционисање и развој локалних заједница превазилази могућности појединачне јединице локалне самоуправе, која је по својој природи и улози усмерена ка различитим облицима сарадње и повезивања. С тим у вези, анализирајући један од облика сарадње јединица локалне самоуправе, указали смо на нормативне и фактичке могућности за развој међународне сарадње јединица локалне самоуправе у нашој земљи.

Предмет наведених облика међународне сарадње, јесу одређени тематски аспекти одређени превасходно надлежностима локалних самоуправа које сарађују, али могу обухватити и подручја која су ван њихове надлежности (уколико је реч о мултилатералној сарадњи у виду међународних организација

⁵² Европска комисија на следећи начин дефинише „паметан град”: „Паметан град је место где се традиционалне мреже и услуге чине ефикаснијим коришћењем дигиталних и телекомуникационих технологија у корист његових становника и пословања. Паметан град превазилази употребу информационо-комуникационих технологија (ИКТ) за боље коришћење ресурса и мање емисија. То значи паметније градске транспортне мреже, надограђене објекте за снабдевање водом и одлагање отпада и ефикасније начине за осветљење и грејање зграда. То такође значи интерактивнију градску администрацију, сигурније јавне просторе и задовољавање потреба становништва, посебно угрожених и посебно заштићених категорија становништва : стари, деца итд. Вид. European commission, Smart cities, https://ec.europa.eu/info/eu-regional-and-urban-development/topics/cities-and-urban-development/city-initiatives/smart-cities_en#:~:text=A%20smart%20city%20is%20a%20place%20where%20traditional,for%20the%20benefit%20of%20its%20inhabitants%20and%20business, датум приступа: 02.09.2022.

⁵³ Интернет ствари (IoT) дефинисан је у Препоруци ИТУ-T I.2060 (06/2012) као глобална инфраструктура за информационо друштво која омогућава напредне услуге међусобним повезивањем (физичких и виртуелних) ствари на основу постојећих и нових интероперабилних информација и комуникационе технологије. Вид. ИТУ-T Recommendations, <https://www.itu.int/ITU-T/recommendations/rec.aspx?rec=11559&lang=en>, датум приступа: 02.09.2022.

или конференција које су посвећене одређеним питањима, од којих нека могу бити у надлежности других нивоа власти) – и у тим случајевима локалне самоуправе испитују и разматрају могућности за децентрализацију тих послова, односно њихово преношење на локални ниво.

Међународна сарадња омогућава размену најбољих пракси и искустава, изградњу односа партнерства, развијање осећаја солидарности, подизање нивоа свести о европским интеграцијама, олакшан приступ фондовима, унапређење економског и пословног развоја и најзад, сеобухватно повезивање грађана. Она представља инструмент за дискусију и решавање питања од заједничког интереса - глобалних, регионалних или локалних, обезбеђујући суштинску децентрализацију власти и ефикасан систем управљања, у оквиру ширег процеса реформе јавне управе и стварања добре управе, и целокупног система који је у служби задовољења потреба грађана, али уз национално прихватљиве облике међународне сарадње јединица локалне самоуправе, не занемарујући основне функције и смисао локалне самоуправе и њене демократске потенцијале.

*Anika Kovačević,
Assistant*

NOTION AND FORMS OF INTERNATIONAL COOPERATION BETWEEN LOCAL SELF-GOVERNMENT UNITS

Summary

Cooperation between cities and municipalities from different countries represents an area which has not been fully researched and which raises many questions and doubts. Unlike strictly formal and predefined forms of cooperation between countries, the relationships and cooperation between local levels imply greater flexibility in their establishment, development, dynamics and form, which enables the citizens of local communities to develop their mutual relationships in a more approachable way, unencumbered by “high” politics. The establishment of cooperation between local self-government units of the Republic of Serbia and local self-government units from other countries represents the establishment of mutual support based on reciprocity and equality in a sphere which is of interest for both sides, by conducting various activities together. The Constitution of the Republic of Serbia states that local self-government units cooperate with local self-government units from other countries, within the foreign policy of the Republic of Serbia, while respecting territorial unity and legal order of the Republic of Serbia. Similarly to the

division at the state level, cooperation between cities and municipalities in two or more countries can also be divided into multilateral and bilateral cooperation. By analyzing the most significant national, regional and international documents, with the example of the Strategy for International Cooperation of the City of Kragujevac – the first document of its kind in Serbia, we point to the role and significance of international cooperation as an instrument for discussion and solving global, regional and local questions of vital importance for the realization of citizens' rights and freedoms.

Key words: *local self-government units, Council of Europe, international cooperation, multilateral cooperation, bilateral cooperation, City of Kragujevac.*

Литература

- Блажић, Ђ., Миловановић, Д., Димитријевић, П., Јовичић, Б., *Локална самоуправа: реформа локалне самоуправе у Црној Гори*, Подгорица, 2003.
- Van der Pluijm R., Melissen J., *City Diplomacy: The Expanding Role of Cities in International Politics*, Netherland Institute of International Relations, Clingendael, 2007.
- Van der Pluijm, R., *City Diplomacy: The Expanding Role of Cities in International Politics*, The Hague, Netherlands Institute of International Relations Clingendael, Clingendael Diplomacy Papers No. 10, 2007.
- Вукмировић, А., Тирић, М., Мије, Б., Веде, Ф., *Приручник за успостављање партнерства градова и општина Републике Србије са градовима и општинама других држава*, Београд, 2020.
- Голић, Д., *Међуопштинска сарадња као облик децентрализованог вршења јавних послова*, докторска дисертација, Правни факултет у Нишу, 2013.
- Димитријевић, П., Вучетић, Д., Вучковић, Ј., *Систем локалне самоуправе*, Ниш, 2020.
- European Charter of Local Self-Government, <https://rm.coe.int/european-charter-for-local-self-government-english-version-pdf-a6-59-p/16807198a3>, art. 10.
- Закон о локалној самоуправи Републике Србије, Сл. гласник РС, бр. 129/2007, 83/2014 - др. закон, 101/2016 - др. закон, 47/2018 и 111/2021 - др. закон).
- Закон о локалној самоуправи Републике Србије, Сл. гласник РС, бр. 129/07, 83/14, 101/16, 47/18 и 111/21.
- Закон о планском систему Републике Србије, Сл. гласник РС, бр. 30/2018.
- Закон о ратификацији конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена, Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори, бр. 11/81.
- Крећа, М., *Међународно јавно право – 9. издање*, Београд, 2017.
- Opinion 24 /2004 on the draft outlook report of the Committee of the Regions on „A new legal instrument for cross-border cooperation, усвојено од стране Сталног комитета Конгреса, 27. маја 2004. године.

- Превенција и заштита деце од сексуалног злостављања и сексуалног искоришћавања, Изабране препоруке, мишљења и иницијативе Заштитника грађана са Конвенцијом Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања
https://www.pravadeteta.com/attachments/394_publicacija%20Lanzarot%20pdf.pdf .
- The Congress of local and regional Authorities, <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168071a5eb> датум приступа: 25.08.2022.
- The European Commission's Communication on "Empowering Local Authorities in partner countries for enhanced governance and more effective development outcomes", Brussels, 15.5.2013. https://international-partnerships.ec.europa.eu/index_en.
- Sizoo A. et all., *City Diplomacy: the Role of local governments in conflict prevention, peacebuilding, post-conflict reconstruction*, VNG International, June 2008 the Hague.
- Уредба о методологији за израду средњорочних планова, Сл. гласник РС, бр. 8/ 2019.
- United Nations Charter, *Chapter V: The Security Council*, art. 28, <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-5>.
- Устав Републике Србије, Сл. гласник РС, бр. 98/2006, 115/2021.
- Council of Europe, *City to City Cooperation Toolkit*, 2015, <https://rm.coe.int/c2c-city-to-city-cooperation/1680747067>.
- Communication from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee and Committee of the Regions "Local authorities: Actors for Development", Brussels, 8.10.2008.